

УДК 811.111`373`38`42:311.9

**СПЕЦІАЛЬНА ЛЕКСИКА У СКЛАДІ СТИЛІСТИЧНИХ ФІГУР
В АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОМУ ТЕКСТІ****Вільховченко Н. П.**

Стаття присвячена визначенню стилістичних функцій спеціальної лексики, яка розглядається як елемент художньо-образних засобів сучасного англomовного науково-фантастичного тексту. Визначено основні стилістичні фігури, до складу яких входить спеціальна лексика. Стаття розкриває шляхи створення фантастичних образів художньої картини світу за допомогою спеціальної лексики.

Ключові слова: жанр, стиль, спеціальна лексика, науково-фантастичний текст, квазіспеціальна лексика.

В представленной статье подчеркивается, что специальная лексика может приобретать эмоционально-экспрессивные оттенки, когда она попадает в художественный текст. В работе определены стилистические функции специальной лексики как элемента образных выразительных средств современного англоязычного научно-фантастического текста. Среди стилистических средств, в состав которых входит специальная лексика, выделены метафоры, персонификации, эпитеты и сравнения. В статье раскрывается, каким образом автор, используя специальную лексику, создает фантастические образы художественной картины мира.

Ключевые слова: жанр, стиль, специальная лексика, научно-фантастический текст, квазиспециальная лексика.

The paper focuses on special vocabulary which contains special vocabulary proper and quasi-special vocabulary coined by the author. Special vocabulary is able to gain emotional and expressive shade of meaning in the text of fiction. Special vocabulary is an element of figurative means of the modern English science fiction text. A particular emphasis is placed on main stylistic devices introduced by special vocabulary, which include metaphors, personifications, epithets and comparisons. It is also shown how the author creates his/her fictional world by means of special vocabulary.

Key words: genre, style, special vocabulary, science fiction text, quasi-special vocabulary.

Постановка проблеми. Швидкий розвиток науки і техніки сучасного світу відображається у літературних творах, передусім у науковій фантастиці, що сприяє появі новотворів, які приваблюють увагу сучасних лінгвістів. У цьому контексті важливим є аналіз функціонування спеціальної лексики науково-фантастичного тексту.

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Мовне оформлення науково-фантастичних творів уже було об'єктом уваги фахівців (Л. А. Кузнецової, Н. В. Новикової, Ю. В. Ковалік, Т. Н. Тесленко, Т. А. Сінопольської, О. О. Калінюк, А. А. Лисенко, Т. В. Катиш), однак лінгвопрагматика лексики наукової фантастики сьогодні ще малодосліджена.

Завданням дослідження є визначення й опис стилістичних функцій спеціальної лексики у сучасному англomовному науково-фантастичному тексті.

Матеріалом дослідження послуговували романи і оповідання англomовних письменників-фантастів другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.: В. Дітца, Д. Адамса, А. Кларка, У. Гібсона, Т. Джонса, Е. Айдла, К. Саймака, А. Маккефрі, Е. Скарборг, М. Тиса, Дж. Йорка, У. Сміта, Н. Стівенсона, Дж. Варлі, Р. Шеклі, Р. Бредбері, Д. Геррольда, К. Лаумера (загальний обсяг близько 3 500 сторінок).

Виклад основного матеріалу дослідження. Використана в мові наукової фантастики спеціальна лексика (СЛ) є перенесеною зі своєї природної, наукової, сфери функціонування. У художньому творі вона має стилістичне навантаження,

отож розглядаємо її як художньо-зображувальний засіб. З огляду на це, ми вважаємо, що особливою сферою використання СЛ у науковій фантастиці є сфера образного вживання одиниць цього лексичного шару, що зумовлює зміни у семантичній структурі цих лексичних одиниць.

Стилістичні фігури створюють потужне асоціативне поле, формують особливості мовні картини фантастичних світів. Для письменників-фантастів цілком природно описувати людину, об'єкти живої і неживої природи, абстрактні поняття, емоційні та фізичні стани людей та вигаданих істот, їхні дії, використовуючи спеціальну лексику.

Дослідження засвідчило, що СЛ у науково-фантастичному тексті вживають у складі наступних стилістичних засобів: метафор, персоніфікації, епітетів, порівнянь. Особливої уваги заслуговує використання одиниць СЛ у складі *метафор*, оскільки їх вживають частіше, ніж інші стилістичні тропи. За підрахунками, метафори, до складу яких входять одиниці СЛ, становлять 43 % від усіх тропів, виокремлених під час дослідження (119 метафор з 278-ми одиниць, що становлять їх загальну кількість).

Метафора – це вид тропів, побудованих на основі вживання слів та виразів у переносному значенні. “У ній відображається здатність людини вловлювати ... подібність між різними індивідами, класами об'єктів... та переносити назви справжнього носія чи функції на характеризовану особу або предмет” [5, с. 329]. Наприклад:

“How strange that a missile made of ice could generate temperatures that must be in the tens of thousands of degrees!” [7, с. 41].

У цьому реченні письменник описує властивості комети, називаючи її *реактивним ладунком*. Метафора *a missile made of ice* переносить об'єкт (*комету*) в клас (*зброя*), до якого його на раціональній основі не можна зачислити. У такий спосіб, заперечують належність до того класу предметів, до якого він насправді входить (тобто *небесне тіло*). Автор, помічаючи певні спільні риси або переносячи певну рису з іншого об'єкта на той, що описує, зачисляє його до цього класу об'єктів. Зокрема, у цьому випадку спільною рисою є властивість комети, так само, як і реактивного ладунка, нанести потужний удар планеті.

Фактично метафора, до складу якої входить СЛ, є скомпресованою одиницею тексту, яка містить певну інформацію. Наприклад, описуючи метафорою *the kingdom of sulphur* [7, с. 60] Європу, супутник Сатурна, автор наголошує, що на Європі панує сірчане середовище.

Метафора є результатом втручання уявлення в поняття, тобто індивідуально-авторське бачення предмета чи явища. У наступному прикладі автор образно пояснює, з чого складаються комети:

“For only some ninety per cent was water-ice: the rest was a witch`s brew of carbon and sulphur compounds, most of them stable only at temperatures not far above absolute zero” [345, с. 3].

У текстах, які проаналізовано, спостерігаємо вживання СЛ у складі такої стилістичної фігури, як *персоніфікація*, де ознаки істоти перенесено на неживий предмет. За результатами обчислень стилістичні фігури, представлені персоніфікацією, становлять 14 % (39 одиниць) серед інших стилістичних фігур у науково-фантастичному тексті. Наприклад:

“The pressure at these depths was so great that the water in contact with the red-hot magma could not flash into steam, so the two liquids co-existed in an uneasy truce” [7, с. 63]. *“But the ploughman must have been drunk – or the guidance system must have gone crazy – for the furrows meandered in every direction, sometimes cutting across each other or turning back on themselves”* [7, с. 48].

У наведених прикладах іменникам, що позначають неживі предмети (*liquids* та *guidance system*), приписано властивості живих істот (*co-exist in truce* та *go crazy*).

На нашу думку, використання СЛ у складі персоніфікації конкретизує образ, роблячи його доступним для уявного сприймання кількома аналізаторами: візуальним, акустичним, тактильним тощо. Це можна проілюструвати такими прикладами:

“Thawing them out could produce unpleasant surprises: as one astrochemist had famously remarked, ‘Comets have bad breath’ [7, с. 3].

“The thin scream of hydrogen wind faded as he sank into the calmer depths, and a sheet of waxen snowflakes – some already coalescing into barely palpable mountains of hydrocarbon foam – descended from the heights above” [7, с. 72].

Наступною стилістичною фігурою, у складі якої використано СЛ, є *порівняння*, які містять спеціальні лексичні одиниці та становлять 24 % (67 одиниць) у складі решти стилістичних фігур, що вживають у науково-фантастичному тексті.

Порівняння – це стилістична фігура, в якій мовне зображення особи, предмета, явища чи дії передається через найхарактерніші ознаки, притаманні іншим особам, предметам чи явищам. Цій фігурі властива компаративна зв'язка, тобто єднальні сполучники (*like, as, identical to, compared with, similar to*), або використання лексичної одиниці у складі порівняльного звороту (... *more ... than...*). Наприклад:

“It showed a three-masted steamship, dwarfed by the iceberg that was looming above it – as, indeed, Goliath was dwarfed at this very moment” [7, с. 3].

У наведеному прикладі, використано поширене порівняння, автор описує зовнішній вигляд космічного корабля **Goliath**, підкреслюючи мізерність його розмірів, у порівнянні його зі звичайним морським човном. На нашу думку, такі порівняння сприяють виникненню нових, невідомих відчуттів і створюють образи фантастичних світів за аналогією з чимось звичайним, добре відомим читачу у реальному земному житті.

Наведемо опис магнітосфери Юпітера, де автор поєднує метафори (**tendrils of magnetic force, explosion of radio waves, geysers of electrified plasma**) та порівняння (**wider than the planet Earth** та **as real ... as the clouds banding the planet**):

“The million-kilometer-long tendrils of magnetic force, the sudden explosion of radio waves, the geysers of electrified plasma wider than the planet Earth – they were as real and clearly visible to him as the clouds banding the planet in multi-hued glory” [7, с. 72].

Вважаємо, що СЛ, яку використано у складі стилістичних фігур, стимулює уяву читача до сприйняття фантастичних речей, підсвідомо порівнюючи їх з існуючими аналогами.

У наступному прикладі, описуючи флору і фауну Європи, супутника Юпітера, письменник порівнює її з землею:

“They were small only as compared with the inhuman scale of their surroundings; the very least would have covered a fair-sized city” [7, с. 73].

В основу цих метафоричних порівнянь покладено логічні операції виокремлення найсуттєвішої ознаки описуваного через пошук іншого, для якого ця ознака є виразнішою, а також через зіставлення з ним та опис. У прикладі, наведеному нижче, автор описує живих істот, які населяють супутник Юпітера, порівнюючи їх з землею рибою:

“Some were the European analogues of fish – streamlined torpedoes, propelled by vertical tails, steered by fins along their bodies” [7, с. 64].

Тут можемо спостерігати логічний тип порівняння, що більш притаманне науковому стилю. Під час використання такого порівняння до предмета, що описують, додають нову інформацію (**streamlined torpedoes, propelled by vertical tails, steered by fins along their bodies**). Як зазначає Л. І. Мацько, у логічному порівнянні встановлюється ступінь схожості чи відмінності між предметами одного класу, беруть до уваги всі властивості, якості, ознаки предметів, що порівнюють, проте виокремлюють щось одне [5, с. 359]. Автор у своєму описі змішує знайоме, земне і незвичне, позаземне. У такий спосіб він імітує науковість і створює ілюзію достовірності розповіді.

Окрім логічних порівнянь письменники-фантасти використовують спеціальну лексику також у складі порівнянь образного типу:

“Even the hunters, who might have been expected to develop higher degrees of organization, were like the sharks in Earth’s oceans – mindless automata” [7, с. 73].

Тут спостерігаємо вживання образного порівняння, поєданого з метафорою (*like the sharks... – mindless automata*). Таке порівняння окреслює одну найвиразнішу ознаку, часом несподівану, і робить її головною. У наведеному прикладі такою ознакою є кровожерливі хижацькі якості земних акул.

У наступному прикладі описано транспортний засіб, який своїм виглядом нагадує інвалідний візок:

“The vehicle in which he had travelled looked almost identical to the wheelchairs used by the luckier paraplegics of his own time” [7, с.76].

Тут основою для порівняння слугує зовнішня ознака транспортного засобу (*identical to the wheelchairs*).

Важливим є той факт, що порівняння, у яких автор використовує власне терміни, базуються на глибоких знаннях особливостей предмета або явища, що позначає термін. У наступному прикладі автор описує біосферу Європи, супутника Юпітера, використовуючи логічне порівняння, до складу якого входить власне спеціальна лексика:

“The sulphur-based biochemistry that powered the Europs was not as efficient as the oxygen-driven one that energized the vast majority of terrestrial animals” [7, с. 66].

Автор порівнює атмосферу Землі з атмосферою Європи, головним компонентом якої є сірка, зазначаючи, що сірчана атмосфера не забезпечує енергією живих істот настільки ефективно, як киснева атмосфера Землі.

Epimem, як стилістична фігура, поєднує експресивність семантики з певною синтаксичною позицією. За нашими обчисленнями епітет у науково-фантастичному тексті становить 19 % (53 одиниці) серед інших фігур. Епітет, який зазвичай представлено означенням чи обставинами метафоричного, метонімічного чи експресивно-емоційного типу, передає суб'єктивне відношення автора. Як відомо, це є художнє, образне означення, що підкреслює характерну рису, що визначає якість явища, предмета, поняття чи дії. Наведемо приклади використання епітета з назвою планети та з електронним приладом:

“It swept past the frozen outer planets, paused briefly above the deserts of dying Mars, and presently looked down on Earth” [7, с. 45].

“However, even the most stupid electro-optic computer would not fall into such a simple trap: the day had long since passed when mechanical morons would wear out their gears, grinding them to powder as they tried to divide by zero” [7, с. 86].

Епітети *dying* у першому реченні та *stupid* у другому є емотивними епітетами з елементами персоніфікації, оскільки ці прикметники зазвичай характеризують стан живої істоти. Водночас, зазначимо, що читач може сприймати такі епітети як звичні, тому що вони є лексикалізованими.

У наступному прикладі використання епітету сприяє виникненню гумористичного забарвлення:

“At the same time, he raised up the table lamp and brought it crashing down onto that magnificent cranium that housed Leovinus’s magnificent brain” [7, с. 40].

Емотивний епітет *magnificent* використаний з власне термінами *cranium* та *brain* для опису персонажа, якого у творі представлено як геніального винахідника.

Вважаємо, що у такий спосіб описуючи картини вигаданого світу, автор також намагається передати власне чуттєве сприймання цього світу.

У результаті аналізу виявлено, що співвідношення власне спеціальної і квазіспеціальної лексики у складі стилістичних фігур, котрі трапляються у науково-фантастичному тексті, є нерівномірним. Зокрема, визначено, що загальна кількість стилістичних фігур у досліджених нами творах становить 278. І тільки до складу 36-ти фігур входять одиниці квазіспеціальної лексики. Таке нерівномірне співвідношення, на нашу думку, впливає з того, що автори створюють фантастичні образи, спираючись передусім на образи, відомі читачу. Адже, використовуючи звичайні для земного світу образи предметів, які є близькими читачу, автори можуть викликати певні почуття та емоції у читача.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, одиницям СЛ властиво набувати емоційно-експресивних відтінків, коли вони потрапляють у мову наукової фантастики. Як засіб виразності, одиниці СЛ слугують елементами різних

стилістичних фігур: метафор, персоніфікацій, порівнянь, епітетів. Окрім того, в результаті дослідження з'ясовано, що здебільшого (87 %) до складу стилістичних фігур у науково-фантастичних творах входить власне спеціальна лексика.

У перспективі дослідження: аналіз лексичних одиниць, які втратили статус квазіспеціальної лексики; дослідження проблем, які стосуються процесів та шляхів входження квазітермінів до загальнолітературної мови; особливості мови і стилю окремих авторів-фантастів, вплив етнокультурних чинників на мовне оформлення науково-фантастичного тексту.

Література

1. Калінюк О. О. Композиційно-мовленнєва форма "опис" у науково-фантастичному тексті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / О. О. Калінюк. – Одеса, 1999. – 16 с.
2. Катиш Т. В. Особливості функціонування термінологічної лексики в мові української фантастики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Т. В. Катиш. – Дніпропетровськ, 2005. – 20 с.
3. Ковалик Ю. "Фантастическая реальность": опыт лингвистического подхода / Ю. Ковалик // Всесоюзная научная конференция-семинар, посвящ. Творчеству И. А. Ефремова и проблемам научной фантастики : тезисы докладов и сообщений. – Николаев, 1988. – С. 121–123.
4. Кузнецова Л. А. Язык и стиль научно-фантастических романов Г. Д. Уэллса : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Лилия Андреевна Кузнецова. – Львов, 1967. – 343 с.
5. Лисенко А. А. Сербська та хорватська науково-фантастична лексика [Електронний ресурс] / Алла Андріївна Лисенко. – Режим доступу : <http://www.rastko.rs/rastko.ukr/umetnost/lisenko2002/lisenko-01.html>
6. Мацько Л. І. Стилістика української мови: підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько – К. : Вища школа, 2005. – 462 с.
7. Тесленко Т. Н. Жанровая специфика перевода научной фантастики : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / Т. Н. Тесленко. – Одесса, 1989. – 16 с.
8. Clarke A. 3001: The Final Odyssey / A. Clarke. – London : Ballantine Books, 1997. – 237 p.
9. Jones T. Starship Titanic / Terry Jones. – New York : Ballantine Books, 1998. – 246 p.